

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

ØSTERGADE 13

TØNDER KOMMUNE

Besigtigelsesdato:	12.03.2013
Besigtiget af:	Jannie Rosenberg Bendsen
Journalnummer:	2011-7.82.07/550-0001
Kommune:	Tønder Kommune
Adresse:	Østergade 13, 6270 Tønder
Betegnelse:	Østergade 13
Fredningsår:	1939
Omfang:	Gavlhuset med sidehus (1668)

BYGNINGSBESKRIVELSE

Østergade 13 ligger på en lang, smal grund i gaden, der er en af hovedgaderne i det gamle Tønder. Gavlhuset er sammenbygget med et sidehus.

Forhuset er et to etages grundmuret gavlhus med kælder og delvist udnyttet loftetage. Taget er et stejlt heltag af røde vingetegl med en skorstenspipe i den østre tagflade. Forhusets gavl er hvidpudset, mens resten af siderne står i rød blankmur på en sortmarkeret sokkel. Murene har flere blændinger og vinduesåbninger. Gavlen mod gaden har en kraftig svungen kam med fire afsæt. De to øverste afsæt forbindes af spinkle gesims. Murankre danner tallene 1668. Under vinduerne på anden etage og i gavlen ses murede sålbænke. Langsiderne har flere murankre, og den vestre facade afsluttes af en savsnitsgesims. Forhusets bagside dækkes stort set af sidehuset med undtagelse af enkelte vinduer og en blænding i den frie del. På gadesiden fører et granittrin op til en dør i en rundbuet, dyb åbning i hvert af de to yderste fag. Den østre er en traditionelt udført fyldingsdør med glas i den øverste fylding og et overvindue med radiære sprosser. Den vestre er en nyere rammedør med glas og fast overstykke. Begge døre er hvidmalede. Vinduesåbningerne på anden etage og i gavlen er trukket svagt tilbage fra facaden. Mellem de to døråbninger er to større og nyere vinduer placeret. De øvrige ældre og traditionelt udførte vinduer er to- eller trerammede, hvidmalede og med tværsprosser med undtagelse af et etrammet vindue under kippen.

Sidehuset er et to etages grundmuret gavlhus på tre fag og med kælder. Taget er som forhusets. Langsiderne står i rød, blank mur af munkesten med dør- og vinduesåbninger og afsluttes af en muret hovedgesims. På gavlen mod haven deles facaden af tre savsnitsgesims og i bjælkelagene sidder flere murankre. På første etage ses to blændinger med fladbuet stik og i gavlen sidder tre åbninger med lemme og fladbuede stik samt bryn i formsten. De ældre vinduer er to- og firerammede og ellers som i forhuset. Døren er hvidmalet.

I det indre er den ældre planløsning i stueetagen væsentligt ændret, idet den består af store åbne rum i både for- og sidehus, der har været anvendt til butikslokaler. Den østre dør fører ind til en diele med adgang til anden etage. På første etage er en ældre planløsning delvist bevaret med større rum mod gaden, køkken mod slippet og et større rum, stort set svarende til piesel, mod haven. Interiørerne er på første etage overvejende nyere, mens de på anden etage hovedsageligt er traditionelle med fyldingsdøre med gerichter, plankegulve, vinduesdetaljer, herunder anvefere og synlige loftsbjælker. På loftet er enkelte ældre revledøre bevaret, og kælderen har jordstampet gulv med fundament af kampesten.

— BYGNINGSHISTORIE

Det er uvist, hvornår gavlhuset er opført. Murankre på facaden viser 1668, men arkivalsk er der intet, der bekræfter, at det er året, hvor forhuset er opført. Under pudsen er der rester af en buefrise med granitkonsoller som tyder på, at huset er ældre end årstalsankrene. Arkitekt Steffen M. Søndergaard vurderer, at det er ca. 100 år ældre. Forhuset beskrives første gang i en brandtaksation i 1744. På dette tidspunkt var gavlhuset 12 fag i grundmur og i to etager. Udover for- og sidehus bestod ejendommen af et farveri og staldbygninger mod Vidågade. Ejeren var enken efter farver Claus Clausen. Gavlhuset er sandsynligvis ikke ombygget indtil 1919, hvor stueetagen blev indrettet til butik. Ved ombygningen forsvandt en karnap og indfatninger omkring vinduerne i stueetagen samt hoveddøren i midterfaget. Gavlhuset fik herefter to døre i hvert af de yderste fag.

— KILDER

Tønder 1243-1943. Claus Eskildsen. Udgivet i anledning af Tønder Bys 700 års jubilæum. Bogforlaget Guldhorn. 1943.

Tønders huse. Retningslinjer for bygninger og facader. Peter Mathiesen. Udgivet af Tønder Kommune, Teknisk Forvaltning. 2001.

Vadehavet. Kulturatlas 2007. Kulturarvsstyrelsen.

— MILJØMÆSSIG VÆRDI

Den miljømæssige værdi ved Østergade 13 knytter sig til gavlhusets beliggenhed i en af Tønders hovedgader, hvor det indfører sig harmonisk i rækken af gavl- og langhuse. Herved er bygningen med til at opretholde det karakterfulde, historisk dominerede og let svungne gadeforløb, hvor de smalle slipper mellem bygningerne bevirker, at husrækkens facader og gavle nærmest fremstår som en perlerække.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi relaterer sig i det ydre til gavlhuset. Gavlhuset er et udtryk for en særpræget og gennem mange århundreder uændret grundopdeling i den ældre del af Tønder. Tønder blev købstad i 1243 og er dermed Danmarks ældste købstad. Kort tid efter erhvervelsen af købstadsrettigheder blev Tønder udvidet og den gamle struktur blev reguleret, så byen herefter blev opdelt i fire kvarterer, en bystruktur, der er bevaret i dag i den gamle del af Tønder. Udstrækningen af Tønder var stort set den samme fra middelalderen og frem til midten af det 19. århundrede. De fire kvarterer bestod af tilsammen 120 stavne, der er lange, smalle grundstykker. Stavnene strakte sig fra en hovedgade mod nord og syd til de parallelle baggader. Oprindeligt måtte hver borger kun eje en stav, hvorpå man kun måtte bygge et hus, men dette ændrede sig og opdelingen blev endeligt ophævet i 1768, men inddelingen i stavne fik en altafgørende betydning for Tønders struktur og bybillede. Den bedste udnyttelse af stavnen var gavlhuset med den smalle del af huset, gavlen, i stavnens bredde ud mod gaden og den lange side mod slippet. Bag forhuset lå side- og baghuse samt stalde, vognbygninger og pakhuse, oftest med adgang fra de mindre baggader, hvilket ligeledes gjorde sig gældende for Østergade 13.

Der er ligeledes kulturhistorisk værdi knyttet til gadegavlen, der med de volutsvungne karme og profilerede vandrette bånd er et fint eksempel på renæssancens grundmurede borgerhus i Tønder. Hertil kommer, at gavlen mod haven underbygger dette, da savsnitsgesimser, krydsforbandt, kurvehanksbuede stik og en brændt fuge tillige er typiske for datidens borgerhuse i Tønder. Endvidere har stikkene over de tre små luger kulturhistorisk værdi, da deres dekorative bryn i form af en halvstaf i århundrederne efter bliver almindeligt i Sønderjylland, men ikke i Tønder, hvor en sådan udsmykning sjældent ses i denne form. Murværket afspejler tillige en solid håndværksmæssig tradition.

I det indre er den kulturhistoriske værdi knyttet til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder fyldings og -revledøre med gerichter og hængsler, vinduesdetaljer, herunder anverfere, stormkroge og lodposter samt synlige loftsbjælker.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

I det ydre er den arkitektoniske værdi ved Østergade 13 knyttet til det velproportionerede og helstøbte bygningsvolumen, der afsluttes af det næsten ubrudte og stejle heltag i røde teglsten og samles af den sortmarkerede sokkel rundt om både for- og sidehus. Der er endvidere knyttet arkitektonisk værdi til gadefacadens udtryk med mange detaljer, herunder den svungne kam, der adskiller gavlhuset

fra de omkringliggende bygninger. Endvidere giver den svage reliefvirkning omkring de tilbagetrukne vinduer, der forstærkes af de kraftige sålbænke, gavlhuset karakter.

Hertil kommer de mange interessante detaljer i murværket på facaden mod haven. Det er især værd at fremhæve strømskiftet langs gavlkammen, hvor skiftene ligger vinkelret på taghældningen og danner en række af trekanter over hinanden. Endvidere har bygningens haveside arkitektonisk værdi, da den med sin symmetriske og horisontale inddeling i form af savsnitsgesimserne og vinduesrækkerne fremstår harmonisk.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

I det ydre er de bærende fredningsværdier ved Østergade 13 knyttet til gavlhusets bygningsvolumen med stejlt heltag, grundmurede gavle og langsider samt til de ældre og traditionelt udførte vinduer og døre. Hertil kommer facaderne med bygningsdetaljer og spor efter ombygninger samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende fredningsværdier knyttet til den delvist bevarede, ældre planløsning på første etage. Hertil kommer de traditionelle bygningsdele og -detaljer, herunder fyldingsdøre, profilerede gerichter, brædegulve og den traditionelle materialeholdning.

— ANBEFALINGER

Det anbefales, at stueetagen istandsættes med traditionelle materialer, så den passer til resten af huset.